

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ІМЕНІ
ІВАНА БОБЕРСЬКОГО

Кафедра спортивного туризму

Скабара Р.М.

Населення світу

Лекція з навчальної дисципліни

„ТУРИСТИЧНЕ КРАЇНОЗНАВСТВО”

**Для студентів спеціальності 241 Готельно-ресторанна справа
(спеціалізація «Готельно-ресторанна справа»)**

“ЗАТВЕРДЖЕНО”
на засіданні кафедри спортивного туризму
„ ” 201 р. протокол №
Зав.каф _____ Кухтій А.О.

1. Динаміка чисельності населення. Демографічна ситуація.
2. Урбанізація, її темпи і особливості.
3. Расовий, мовний і етнічний склад населення. Культура та мистецтво, їх роль у презентації країни у контексті сучасних духовних цінностей.
4. Релігійний склад населення.
5. Соціальна і професійна структура населення. Зайнятість.

1. Динаміка чисельності населення. Демографічна ситуація

Завжди людей цікавило: скільки їх проживало на Землі на різних етапах розвитку цивілізації, які прогнози на майбутнє. Як вважають демографи, за п'ять тисяч років до Христа загальна чисельність людей, що розселилися по всіх регіонах світу, становила 50 млн. осіб, а від початку нашої ери - близько 200 млн. осіб.

У демографічній історії людства можна виділити два якісно відмінні великі періоди. Перший продовжувався до другої половини XVII ст. Він відповідав "аграрній цивілізації". Загальне зростання темпів приросту населення розпочалося в XI ст. Технічний прогрес сприяв спочатку розвитку сільського господарства (XVI ст.), а згодом - промисловій революції. У середині XIX ст. Темпи приросту населення європейського походження перевищували темпи приросту населення інших континентів. Насамперед зростали темпи приросту у промислово розвинених державах. У Західній Європі демографічна революція припала на кінець XVIII - середину XIX ст., тобто на період промислової революції.

Демографічний розвиток прискорився у першій половині XX ст., особливо після Другої світової війни. У 1950 р. Населення Землі становило 2,5 млрд. осіб, у 1960 р. - 3 млрд., у 1968 р. - 3,5 млрд. У 70-х роках почали говорити про світовий демографічний вибух, пов'язаний з країнами, що розвиваються. Нині за одну добу населення Землі зростає на 250 тис. осіб, щороку - на 85 млн. осіб, за одну хвилину народжується 156 осіб. Швидкість приросту населення така, що фактично, починаючи з 1820 р. Один мільярд додавався відповідно через 107 років, 32 роки, 15 років і вже всього через 13 років - з'явився п'ятий мільярд.

Відомості про чисельність населення отримують на основі регулярних загальних переписів населення (на 10 років - один), а в проміжках між ними - шляхом розрахунків, спираючись на переписи як на базові показники.

Ріст чисельності населення в різних регіонах світу неоднаковий, наприклад в Африці населення зростає протягом року на 3%, в Латинській Америці - на 2,2%, у країнах Європи приріст дуже низький, а деякі з цих країн близькі до депопуляції (зменшення населення), або вже досягли цієї стадії.

Майже 53% населення світу проживає в 10 найбільших країнах світу: Китай, Індія, США, Індонезія, Бразилія, Росія, Пакистан, Японія, Бангладеш, Нігерія, тобто в країнах з населенням понад 100 млн. осіб. Україна входить до другої групи країн з населенням від 80 до 50 млн. осіб, займаючи 22 місце.

Однак за прогнозами перше місце у XXI ст. Займатиме вже не Китай, а Індія з більш як 1,5 млрд. осіб. До цих країн наблизяться Нігерія, США, Бразилія, Індонезія, Бангладеш (235-300 млн. осіб). Згідно з прогнозами чисельність населення Росії і України зросте несуттєво і становитиме приблизно 153 і 54 млн. осіб. Найбільший приріст, безумовно, в Африці. Частка Чорного континенту в населенні світу зросте до 19% (у 1950 р. - 9%) і тут проживатиме більше людей, ніж у всіх економічно розвинутих країнах.

Як і раніше, найбільш людним континентом залишається Азія, де буде жити три п'ятих населення світу. Частка населення Європи і Північної Америки знизиться до 1,7, тоді як в 1950 р. становила 1/3 населення Землі.

Зміна чисельності населення у часі відбувається в процесі безперервної зміни поколінь, режим якої визначається насамперед співвідношенням народжуваності і смертності людей. Для характеристики інтенсивності народжуваності, смертності і природного приросту найчастіше використовують коефіцієнти народжуваності, смертності і природного приросту - відношення кількості народжених або померлих за рік на 1 тисячу жителів до середньої чисельності всього населення; вони вимірюються в промілях і зручні для порівняння рівнів демографічного розвитку на різних територіях.

У стародавні часи народжуваність майже всюди була високою, близькою до фізіологічного максимуму (50-60 проміле). Вона стала помітно знижуватися з кінця XVIII ст. і на початку XX ст. середня народжуваність у світі становила 40-45 проміле, у 50-х роках - 37,3 проміле, а в 1989 р. - 27 проміле. У другій половині двадцятого століття в світі щорічно народжувалося в середньому 131,2 млн. осіб, причому найбільше у країнах, що розвиваються, тоді як у розвинених країнах населення зростало повільно.

Урбанізація, тобто збільшення кількості і величини міст, а також поширення міського способу життя на сільську місцевість, у наш час стала глобальним процесом, що охопив усі регіони земної кулі. Міста розвиваються як населені пункти, що виконують промислові, організаційно-господарські, культурні, адміністративні, транспортні, рекреаційні функції.

Критерії визначення категорії міст повинні відображати чисельність і зайнятість населення, щільність забудови, рівень благоустрою тощо. Але у багатьох країнах єдиним критерієм міст ще вважають чисельність населення. Причому в різних країнах до міст прийнято відносити поселення з різною кількістю жителів. Так, у Мексиці і Венесуелі - це населені пункти, в яких проживають 2,5 тисяч жителів, на Кубі - дві тисячі, Мадагаскарі - 5 тисяч, в Ісландії - 200 жителів. У Бразилії, Єгипті, Монголії містами вважають усі адміністративні центри з будь-якою чисельністю мешканців. Статистичні органи ООН зробили спробу визнавати містами всі поселення, що мають 20 тисяч мешканців і більше. Та окремі країни користуються своїми національними критеріями, і тому кількість міського населення в статистиці завищена на 15-20%.

Урбанізовані території займають не більше 1% площі земної суші, але концентрують 45% усього населення Землі; виробляють 80% ВВП, але одночасно дають 80% шкідливих викидів в атмосферу і гідросферу.

Уже в 1902 р. німецький вчений Т.Вейнреб визначив 13 міст-мільйонерів (причому сім з них були європейськими). За оцінкою демографів ООН, у 1950 р. їх кількість зросла до 78, а в 1990 р. досягло 330.

Першість у світі за чисельністю жителів, без сумніву, займає Токіо-Йокогама. Та агломерації слід розглядати разом з їх зовнішньою зоною, тобто в межах фактичного міста. Особливо це стосується агломерацій США, де в умовах дуже розвинутого індивідуального автотранспорту зони безпосереднього тяжіння до великих міст у радіусі досягнення 150-160 км. Із цього погляду населення Нью-Йорка зараз перевищує 18 млн. осіб, в Лос-Анжелеській агломерації - 14,5 млн. осіб, понад 10 млн осіб мають Великий Лондон, Великий Париж, Москва, багаточентрова Нижньорейнська-Рурська агломерація. У післявоєнний період вражає ріст агломерацій у країнах, що розвиваються. Якщо в 1950 р. тут нараховувалося лише 2/5 усіх агломерацій міст світу (31 з 78), то в 1990 р. - уже близько дві третини (187).

У останні десятиріччя у функціональній структурі великих міських комплексів світу зростає значення послуг і особливо складних, спеціалізованих їх видів: наука, дослідно-конструкторські розробки, фінансово-управлінське, юридичне обслуговування, рекламна, консультативна діяльність тощо. У Великому Нью-Йорку в сфері послуг зайнято 82% всього працюючого населення, у Лос-Анжелесі - 75%, в Чикаго - 76%.

У наш час найбільш складними агломераційними комплексами стали мегалополіси (термін у 50-х роках застосував географ Жан Готман щодо безперервної смуги міст від Бостона до Вашингтона). По суті, це великі блоки агломерацій, які зливаються у смугах суцільної забудови і єдиної інфраструктури. Так, протяжність Північно-Східного мегалополісу США досягає 1000 км, у Західній Європі в мегалополісі Рандстад середня відстань між агломераційними блоками менше 30 км, у мегалополісі Токайдо на східному узбережжі Японії проживає 27 млн осіб.

Темпи приросту міського населення у країнах, що розвиваються в 1,7 раза вищі, ніж темпи приросту всього населення цих країн, і в 4,5 раза вищі від темпів урбанізації в економічно розвинених країнах. Слід зазначити, що швидше зростає частка міського населення в Африці і Азії, тобто в тих регіонах, де рівень її все ще низький. Цей тип урбанізації, пов'язаний з виштовхуванням у міста сільського

населення з районів відносного аграрного перенаселення, частково називають хибною урбанізацією.

Історія розвитку популяції людини сучасного виду відбувається не лише в природно-географічному, але й у соціально-культурному середовищі. У зв'язку з цим докорінно змінюються взаємовідносини між двома типами внутрішньовидових спільностей - репродуктивними (популяціями) і історико-генетичними (расами). Отже, людські раси - це великі ареальні спільності людей, що виділяються за генетичною спорідненістю, яка зовнішньо проявляється у певній подібності фізичних ознак: кольорі шкіри й райдужній оболонці очей, формі і кольорі волосся, зрості та ін.

Найбільшою за кількістю великою расою є європеїдна - 46,4% населення світу (разом з перехідними і змішаними формами). Серед європеїдів виділяють гілки - південну і північну. Північна гілка характерна для країн Північної Європи; південна - розповсюджена на півдні Європи і в Північній Африці, Передній Азії і Північній Індії; до неї відносять і європеїдне населення Латинської Америки. Між північною і південною гілками розташована широка смуга перехідних типів, що включає населення Центральної і частково Східної Європи, Сибіру і Далекого Сходу Росії, а також європеїдне населення Північної Америки і Австралії.

Монголоїдна (азіатсько-американська) велика раса разом з перехідними і змішаними формами становить понад 36% населення світу. Виділяють дві гілки монголоїдної раси: азіатську і американську. Монголоїди Азії поділяються на дві основні групи - континентальну і тихоокеанську. Серед континентальних монголоїдів найбільш розповсюджені північні або сибірські (монголи, буряти, якути, евенки), менше - східні монголоїди, головним чином китайці. Північні групи тихоокеанських монголоїдів представлені північними тибетцями, корейцями та іншими. До американської гілки монголоїдів відносять корінних жителів Північної і Південної Америки - індіанців.

До негроїдної (африканська) великої раси (16,6% населення світу) відносять корінне населення Африки (на південь від Сахари) - негрів, а також негритянське населення США, Центральної Америки, Антильських островів,

Бразилії. Окрему групу складають дуже низькорослі племена тропічних лісів - негриллі (пігмеї), а також південно-африканські бушмени і готтентоти.

Австралоїдна (океанійська) велика раса (0,3% населення світу) представлена меланезійцями, папуасами Нової Гвінеї і аборигенами Австралії. Серед папуасів і меланезійців Океанії трапляються низькорослі племена - негритоси, що живуть на півострові Малакка і на Андаманських островах; у важкодоступних районах Індії і в країнах Південно-Східної Азії проживають невеликі племена ведів, а на Японських островах - айни.

У сучасному світі нараховується 5 тисяч різних мов. Детально встановити їх кількість дуже важко, бо деякі області земної кулі недостатньо вивчені в лінгвістичному відношенні. Виділяють такі мовні сім'ї: індоєвропейську, семітохамітську, кавказьку, дравідійську, уральську, алтайську, чукотсько-камчатську, нігеро-кордофанську, ніло-сахарську, койсанську, китайсько-тібетську, австроазіатську, австронезійську, ескімосо-алеутську.

Найбільш поширені мови індоєвропейської сім'ї (44,8% всього населення світу), яка включає близько 100 різних мов. Лінгвісти вважають, що мови цієї сім'ї виникли на межі Південно-Східної Європи і Східної Азії на початку нашої ери і розповсюдились від країн Західної Європи до басейну Інду. Пізніше вони стали мовами Австралії і Америки. На другому місці за кількістю людей, що говорять цими мовами, - китайсько-тібетська сім'я, яка займає дуже компактну територію Східної і Південно-Східної Азії (понад 1 млрд. осіб).

Окремі народи спілкуються двома мовами (білінгвізм): бельгійці (валонська і французька), ірландці (ірландська і англійська), канадці (англійська і французька), філіппінці (філіппінська і іспанська). Шість мов є офіційними і робочими в ООН: англійська, французька, російська, іспанська, арабська, китайська.

Велику роль у особистому і соціальному житті людей багатьох країн відіграє релігія. Це стосується і економічно розвинених країн, де Церква впливає на політику, виховання, шкільну освіту й інші сфери життя.

Місцеві (традиційні) релігії виникали серед одного народу або групи народів, об'єднаних в одній державі. До місцевих релігій відносять іудаїзм, конфуціанство і синтоїзм, даосизм, джайнізм і сикхізм, зороастризм, індуїзм. Прихильники цих релігій - переважно жителі Азії. Світові релігії розповсюджені серед народів різних країн і різних континентів. До них відносяться буддизм, християнство і іслам. Їх сповідують біля трьох мільярдів осіб: християнство - більше 1 млрд 800 млн осіб, у тому числі католиків - 1 млрд, іслам - близько 800 млн і буддизм - 260 млн. В Європі розповсюджено майже виключно християнство, причому католицизм найбільш широко представлений у південній, частково в західній і східній її частинах; протестантизм - у північній, центральній і західній; православ'я - на південному сході.

В Азії найбільш розповсюджене мусульманство переважно сунітського спрямування, а в Ірані, Ємені, Іраку - шіїтського (понад 100 млн осіб). За кількістю віруючих найбільшою мусульманською країною є Індонезія. Азія - це континент, де зосереджені буддизм, індуїзм, конфуціанство, синтоїзм; християнство розповсюджене на Філіппінах, у Лівані і на Кіпрі.

В Африці, особливо в її північній частині, а також в Сомалі панує іслам, у ПАР переважає протестантизм серед білого населення, а в Ефіопії - християнство. У більшості країн представлені католики і протестанти, а також місцеві традиційні (примітивні) релігії.

В Австралії серед віруючих переважають протестанти і католики, аборигени - представники примітивних релігій.

На Америку припадає більше половини всіх католиків світу (США, Канада, країни Латинської Америки) і значна частина протестантів (в США 72 млн протестантів і 52 млн католиків). Серед протестантів поширені лютерани, баптисти, англіканці, реформатори, пресвітеріанці, методисти, мормони і т.д.

Зміни в соціальній структурі населення впливають на формування професійної структури суспільства, тобто розподіл людей за характером трудової активності на самодіяльне і несамодіяльне. Вирішальний критерій цього розподілу - характер основного джерела засобів існування. За термінологією Міжнародної

організації праці, економічно активне населення об'єднує, крім тих, що працюють, також безробітних, тих, що шукають роботу, і військовослужбовців. Частина населення живе на доходи від вкладеного капіталу.

В економічно розвинених країнах Європи близько 90% працездатного населення зайнято в суспільному виробництві. На одного робітника в країнах Західної Європи припадає 1,6 утриманця, у Північній Америці - 1,5, в Австралії - 1,3, в Японії - 1,1. Головну частину утриманців держави складають пенсіонери, інваліди, учні дитячих будинків, мешканці будинків перестарілих.

Основна частина економічно активного населення у розвинених країнах зайнята у промисловості і будівництві, поступово зменшується частка зайнятих у сільському господарстві. Лише у країнах Південної Європи сільське господарство відіграє помітну роль - у ньому зайнято від 15% (Італія) до 40% (Греція) працюючих. У США у сільському господарстві працює близько 2% усіх зайнятих. До кінця ХХ ст. характерне збільшення частки населення, зайнятого у сфері послуг (торгівля, комунально-побутові послуги, пасажирський транспорт, обслуговування туристів). Спочатку цей процес охопив США, Великобританію, Францію, Німеччину, Бельгію, Швецію, потім поширився у Іспанії, Греції, в деяких країнах Африки (Єгипет, Марокко, ПАР), Азії (Японія, Таїланд, Індонезія).

Соціальна структура країн, що розвиваються характеризується переважанням селян над робітниками. Особливо це стосується африканських країн, де в більшості панують родо-племінні відносини, або патріархальні форми ведення сільського господарства.